

Wiesław LESZEK*

ZASADY WYMIANY INFORMACJI NAUKOWEJ

THE PRINCIPLES OF RESEARCH INFORMATION EXCHANGE

Słowa kluczowe:

dyskurs, dyskusja, polemika, audytorium, zasady dyskusji naukowych

Key words:

discourse, discussion, polemic, auditorium, principle of the research discussion

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono zasady wymiany informacji naukowej. Zaprezentowano elementy tej wymiany ze szczególnym uwzględnieniem dyskusji naukowej. Omówiono rolę i główne zasady prowadzenia dyskusji.

WPROWADZENIE

Rozwój nauki, jak wiadomo, realizuje się dwojako – drogą odkrywania nowych, wcześniej niezbadanych obiektów i zjawisk oraz opisanie i udowodnienie ich własności oraz rządzących nimi prawidłowości, albo przez ponowne rozpatrywanie poprzednich odkryć i tym samym bardziej pogłębionego wniknięcia w istotę obiektów i zjawisk już włączonych do zasobu wiedzy naukowej.

* Politechnika Poznańska, Wydział Maszyn Roboczych i Transportu, ul. Piotrowo 3, 60-965 Poznań.

Wypełnianie obu tych możliwości realizuje się w specyficznych formach ściera-
nia się poglądów i towarzyszącej im krytyce naukowej. Dzięki sporom i dysku-
sjom wiedza prawdopodobna, przypuszczalna przekształca się w wiedzę pewną.

Spory i dyskusje naukowe stanowią sposób uzasadniania prawdziwości
wiedzy, chociaż związana z tym obiektywność ujęcia naukowego nie wyklucza
subiektywnego stosunku do opisywanego faktu. Chociaż uczeni starają się go
ukryć, w toku wymiany informacji naukowej kształtują się nie tylko poglądy
uczonych w jakiejś kwestii, ale także zasady, z pozycji których uczeni realizuje
współdziałanie z kolegami. Formy tej wymiany i sposób ich spełnienia są odbi-
ciem szczególnych cech osobowości uczonych.

Zagadnieniom tym poświęcone jest niniejsze opracowanie. W pierwszej
części omówione zostaną formy, w jakich odbywa się wymiana informacji na-
ukowej oraz podstawowe pojęcia z nimi związane.

W drugiej części przedstawione zostaną zasady, według których powinna
odbywać się wymiana informacji naukowej, przede wszystkim zaś zasady dys-
kusji naukowej i zagrożenia wywołane dość powszechnymi w środowiskach
naukowych tendencjami przekształcania się dyskusji w polemikę.

W zakończeniu dokonano podsumowania przedstawionego wywodu i za-
proponowano pewne rozwiązania taktyczne, zmuszające do racjonalizacji dys-
kusji naukowych.

PODSTAWOWE POJĘCIA ZWIĄZANE Z FORMAMI WYMIANY INFORMACJI NAUKOWEJ

Komunikat jest najczęściej spotykaną formą przekazu informacji naukowej.
Polega na podaniu informacji do wiadomości słuchaczy lub czytelników, jeśli
został zamieszczony w czasopiśmie naukowym. Zwykle zawiera on informację
skróconą, bez szerszego wywodu o genezie informacji, metodzie jej pozyskania
i głębszej interpretacji. Stanowi wstęp do szerszej informacji, która zostanie
przekazana w innym czasie i miejscu. Autor komunikatu ma ograniczony czas
jego przedstawienia, z tego względu nie proponuje wymiany poglądów w kwe-
stiach objętych komunikatem.

Dyskurs [L. 1] (łac. *discursus* – przemowa, omawianie, rozstrzyganie).
Komunikowanie się za pomocą mowy: rozmawianie, przemawianie, dyskuto-
wanie, rozprawianie. Dyskurs charakteryzowany jest przez jego uczestników,
ich intencje, cele oraz funkcje, które ma spełnić.

Może przyjąć formę zarówno **dIALOGU**, jak i **MONOLOGU**, bywa **PISANY** i **MÓ-
WIONY**. Obok mającego systematyczną i uporządkowaną strukturę dyskursu
naukowego, filozoficznego, prawniczego itp., istnieją rodzaje dyskursu związa-
ne z życiem codziennym: rozmowa telefoniczna, pogawędka itp.

Niemiecki filozof J. Habermas [L. 1] przedstawił warunki, które powinien
spełniać dyskurs pojęty jako kształtująca stosunki społeczne forma komunika-

cji, w ramach której poprzez podejmowanie wszelkich możliwych zagadnień spornych, prezentacje punktów widzenia, stanowisk i argumentów dąży do osiągnięcia zgody pomiędzy społecznymi partnerami komunikacji. Jego uczestnicy powinni wyrażać się w sposób zrozumiały, nie wygłaszać opinii, co do których prawdziwości sami nie są przekonani, poszczególne wypowiedzi powinny być zgodne z rzeczywistymi intencjami autora i nie naruszać przyjętych norm społecznych. Jedyną właściwą postawą jest postawa współdziałania, a nie rywalizacji.

Idealny dyskurs ujęty ma być w jasno sformułowane prawidła przeciwnika, zapewniające wolność wypowiedzi, zasadniczą równość partnerów i pełną wymiennialność ról w dialogu.

W dyskursywnym uzasadnieniu twierdzeń istotna jest nie tylko logiczna poprawność wywodu, lecz także zgodność jego przedstawienia z przyjętymi procedurami.

Do dyskursywnego przyjęcia twierdzenia potrzebna jest zgoda wszystkich uczestników dyskursu. Za dyskursywne uzasadnienie uważa się twierdzenia, których poparcia należy się spodziewać ze strony wszystkich, którzy mieliby możliwość wzięcia udziału w dyskursie.

Dyskusja [L. 1] (łac. *discussio* – badanie, dyskusja; *discutere* – rozstrzygać, wyjaśniać). Dialog, którego uczestnicy (partycypanci), różniąc się poglądami albo domniemając istnienie dotychczas nieujawnionych różnic w poglądach, prezentują własne stanowisko wspierając je argumentami oraz – ewentualnie – zwalczając niezgodne stanowiska innych uczestników.

Dyskusja musi mieć bardziej lub mniej jasno sprecyzowany cel, który wspólnie pragną osiągnąć jej uczestnicy. Takim celem może być: rozstrzygnięcie sporu, skonfrontowanie stanowisk, wypracowanie wspólnego stanowiska, zespołowe podjęcie decyzji, ustalenie stanowisk i punktów spornych, przedstawienie osobom trzecim (sędziom, publiczności, wyborcom) racji zwalczających się stron, dojście do porozumienia, wyćwiczenie się w sztuce argumentowania. Dyskusję o niesprecyzowanym celu zespołowym określa się jako luźną.

Motywy skłaniające poszczególnych uczestników do wzięcia udziału w dyskusji zwykle wychodzą poza cel zespołowy, służąc zaspokajaniu rozmaitych potrzeb takich, jak nawiązanie, podtrzymanie więzi towarzyskich, poinformowanie innych o własnym punkcie widzenia, zapoznanie się z odmiennymi opiniami i wspierającymi je racjami, wyrobienie sobie opinii na jakiś temat, sprawdzenie słuszności własnych poglądów poprzez wystawienie ich na krytykę.

Niektóre cele realizowane przez poszczególnych partycypantów mogą sprzeciwiać się celom zespołowym. Ambicje przekonania innych do własnych opinii, osiągnięcie za wszelką cenę zwycięstwa w sporze, potwierdzenie własnej wyższości w sporze nad przeciwnikiem, popisanie się kunsztem szermierki słownej, dokuczenie komuś itp. często przeszkadzają w prowadzeniu dyskusji mającej na celu wypracowanie wspólnego stanowiska.

Dyskusja akademicka [L. 1]. Dyskusja, która tak właśnie potocznie się nazywa, jest tematycznie oderwana od życia, jej wyniki nie mogą przesądzać żadnej istotnej kwestii. Wywodzi się ona od ćwiczeń retorycznych odbywanych na dawnych uniwersytetach.

Dyskusja krytyczna [L. 1]. Duńscy badacze argumentacji F. van Bemerer i R. Grostendost przedstawili zasady i postulaty, których przestrzeganie zapewnia maksymalną skuteczność dyskusji jako metody racjonalnego rozstrzygnięcia sporów i eliminowania różnic opinii. Dyskusją spełniającą postawione przez nich warunki nazywają **dyskusją krytyczną**.

Dyskusja krytyczna przebiega w czterech kolejnych stadiach:

- A) **Zawiązanie** to wstępna część dyskusji, w której zarysowuje się różnice poglądów, a partycypanci stwierdzają, że ich stanowiska w danej kwestii nie dadzą się pogodzić. Określone poglądy są przez jednego przyjmowane, a przez drugiego odrzucane.
- B) **Otwarcie sporu** dokonuje się poprzez określenie stanowisk i ustalenie ról broniącego oraz atakującego sporne stanowisko. Strony powinny też ustalić, czy istnieją wystarczające powody pozwalające żywić nadzieję na rozstrzygnięcie sporu – w postaci wspólnie przyjętych założeń wstępnych: wiedzy i wspólnie uznawanych wartości.
- C) **Stadium argumentacji** obejmuje prezentację argumentów oraz kontrargumentów stron.
- D) **Podsumowanie** polega na ocenie przedstawionych argumentów, stopnia zbliżenia stanowisk, ewentualnie na uznaniu kwestii spornej za rozstrzygniętą.

Dyskusja panelowa [L. 1] (ang. *panel* – grupa specjalistów, zespół sędziów) jest prowadzona przez grono specjalistów różnych dziedzin wiedzy reprezentujących odmienne punkty widzenia na rozpatrywaną kwestię.

Dyskusja polemiczna [L. 1] (gr. *polemos* – wojna, walka) to dyskusja, w której strony zajmują stanowiska nie dające się pogodzić i każda z nich stawia sobie za zadanie zarówno obronę własnych pozycji, jak i zwalczanie tez oraz argumentów strony przeciwnej.

Dyskusja taka, nazywana w skrócie **polemiką**, tym się różni od dyskusji naukowej, że celem dyskusji jest wyjaśnienie stanowisk prowadzące do wyjaśnienia faktu i uzgodnienia wspólnego stanowiska dyskutantów, celem polemiki zaś jest wykazanie błędów w rozumowaniu przeciwnika i w konsekwencji zmuszenie go do przyjęcia naszego stanowiska. W dyskusji występują **partnerzy**, w polemice **przeciwnicy**. Dyskusja jest sposobem poszukiwania kompromisu, polemika zaś jest formą walki. Zarówno dyskusja, jak i polemika mogą przerodzić się w kłótnię, która jest formą rozładowania emocji, bez skutków logicznych. W dyskusji nie ma pokonanych, w polemice przegrywa słaby logicznie, w kłótni słaby psychicznie.

Dyskusja rzeczowa [L. 1] prowadzona jest w celu wykrycia prawdy lub przynajmniej wypracowania stanowiska najbardziej wiarygodnego. Partycypanci są w takiej dyskusji współpracownikami, partnerami, a nie walczącymi o zwycięstwo rywalami. Nie kierują się żadnymi pobudkami osobistymi, ambicjami ani uprzedzeniami, próbując przezwyciężyć zarówno instynktowną niechęć do poglądów, z którymi się nie zgadzają, jak i przywiązania do poglądów przez siebie uznawanych. Partnerzy odnoszą się nawzajem do swoich argumentów życzliwie, pragnąc zinterpretować wypowiedzi drugiej strony zgodnie z jej rzeczywistymi intencjami. Wykładają rację nie ukrywając niedociągnięć i nie pragnąc sprawiać wrażenia, że racje są mocniejsze niż są naprawdę. Przedstawiane argumenty mogą wprawdzie stanowić wyraz osobistych przekonań, ale każdy z dyskutantów jest gotów w każdej chwili przyznać rację drugiej stronie i porzucić swoją opinię, jeśli tylko zostanie przedstawiona rzetelna ku temu racja.

Dysputa scholastyczna [L. 1] jest to dyskusja toczona w myśl reguł wypracowanych przez średniowiecznych scholiastów, które miały zapewnić dyskusji porządek, przejrzystość, a także odpowiednią powagę.

W dysputacie bierze udział dwóch dyskutantów: atakujący (arguens) oraz broniący (defendens).

Dysputa rozpoczyna się od wystąpienia broniącego, który, po udzieleniu wstępnych wyjaśnień (expositio), przedstawia tezę (thesis), której podejmuje się bronić przed atakami przeciwnika.

Od tej chwili, w zależności od ustawienia ciężaru dowodzenia (onus probandi), atakujący zmierza bądź do podważenia dowodu tezy podanego przez broniącego, bądź do wykazania negacji tezy broniącego. W tym ostatnim przypadku obrońca koncentruje się na wynajdywaniu błędów w dowodach atakującego.

Każdy z dyskutantów ma określone obowiązki i zadania zapewniające konstruktywność i rzetelność dysputy. Obaj uczestnicy byli obowiązani formułować argumenty w formie sylogistycznej.

Obrona twierdzeń na kolejnych etapach dyskusji polegała na przedstawieniu przesłanki większej i mniejszej, z których wynikać miało – na mocy słusznego trybu sylogistycznego – bronione twierdzenie. Jeśli któraś z przesłanek nie była oczywistą, bądź argumentujący spodziewał się, że oponent ją zakwestionuje, zobowiązany był do przedstawienia argumentu, którego konkluzją jest właśnie owa nieoczywista przesłanka.

Atak polegający na podważeniu trafności argumentu zaczynał się od powtórzenia dokładnie, pełnym zdaniem, przesłanek i konkluzji tego argumentu. Przed atakiem broniący musiał się zgodzić, że taki jest istotnie jego argument. Atakujący kolejno ustosunkowywał się do przesłanek. Oświadczał wyraźnie, z którą z przesłanek się nie zgadza lub którą z przesłanek akceptuje.

Atakujący mógł też przyjąć obie przesłanki, lecz nie zgodzić się z poprawnością wyprowadzenia z nich konkluzji. Musiał o tym poinformować obrońcę.

Odrzucenie przesłanki mogło też mieć charakter rozróżnienia. Atakujący mógł rozdzielać różne znaczenia tego samego słowa, bądź też określał, z którą częścią twierdzenia się zgadza, a z którą nie, albo pod jakim warunkiem, jeśli chodzi o znaczenia użytych terminów, przyjmuje twierdzenie w całości lub jaką jego część.

Po tym, gdy przesłanka została zakwestionowana, obrońca mógł – jeśli zakwestionowana przesłanka była zdaniem ogólnym – żądać kontrprzykładu. Obrona odrzuconej przez przeciwnika przesłanki polegała na przedstawieniu argumentu, którego konkluzją byłaby ta właśnie przesłanka.

Auditorium. Pojęcie auditorium zgodnie ze Słownikiem języka polskiego [L. 2] ma dwa znaczenia:

1. Sala, w której odbywają się wykłady, odczyty;
2. Ogół słuchaczy jakiegoś wykładu, odczytu, przemówienia.

Drugie znaczenie podaje również W. Kopaliński, autor Słownika wyrazów obcych [L. 3]. Posłużymy się nim również w tym opracowaniu.

Według M. Korolko [L. 4] „Pojęcie auditorium należy do podstawowych kategorii retoryki, bowiem perswazja może być skuteczna tylko wówczas gdy dostosowana jest do odbiorców, których trzeba nakłonić, przekonać czy poruszyć. Teoretycy retoryki począwszy od Arystotelesa, obszernie analizowali różne typy auditoriów, wielorako zróżnicowanych pod względem socjologicznym czy kulturowym, nie mówiąc o podziałach słuchaczy ze względu na wiek czy pozycję społeczną. Jeśli auditorium wyspecjalizowane i w miarę jednorodne nie nastęrczało mówcom szczególnych kłopotów w nawiązaniu kontaktu intelektualnego i emocjonalnego, to auditorium niewyspecjalizowane zawsze przysparzało mówcom sporo problemów natury retoryczno-językowej i etycznej”.

Członkowie auditorium mogą brać udział w dyskusji i wypowiadać swoje opinie. Ilość wypowiedzi ze strony auditorium może wytworzyć atmosferę sprzyjającą lub niesprzyjającą którejś ze stron w dyskusji. Stanowi to jeden z przejawów arbitrażowej funkcji auditorium i przypisanie mu roli rozstrzygającej o słuszności przedstawianych racji. Szczególny udział przypisano auditorium w sporach i polemikach, czego dowodem jest opracowanie chwytów erystycznych, mających zastosowanie w dyskusji odbywającej się w obecności słuchaczy. Polegają one na takim doborze argumentów i takim sposobie ich przedkładania, który sprzyja pozyskaniu dla stanowiska argumentującego aprobaty auditorium i wywarcie w ten sposób presji na oponenta.

Sympatia publiczności – jak to przedstawił K. Szymanek [L. 1] – „skierowana na jedną stronę może stanowić niebagatelny atut, zwłaszcza w starciu z przeciwnikiem niedoświadczonym, o słabej odporności psychicznej, toteż w niektórych wypadkach skuteczną, choć nielojalną, strategią może być stosowanie argumentów dostosowanych do wiedzy auditorium i do niego właściwie adresowanych – nierzetelnych i intelektualnie płytkich, lecz efektownych i łatwo zdobywających poklask”. Bywa, że argumenty takie dla przeciwnika znają-

cego się na rzeczy są łatwe do obalenia, ale wymagają dłuższego, nudnego wywodu, którego publiczność nie potrafi (bądź nie chce) prześledzić.

Często błyskotliwy żart, zręczny *bon mot* zjednuje dyskutantowi sympatię publiczności w stopniu większym niż najbardziej przemyślany argument. Rozbawieni słuchacze gotowi są mu przyznać rację nawet bez wsłuchiwania się w wywody kogoś, kogo nie stać na równie udany koncept.

Argumentum od auditores nie jest w ścisłym znaczeniu argumentem, lecz raczej metodą wywierania nacisku psychicznego na oponenta.

ZASADY DYSKUSJI NAUKOWYCH

Ogólne zasady dyskusji naukowych wynikają z poglądów zbliżonych lub nawet identycznych do przedstawionych już zasad dysputy scholastycznej, a głoszących, że aby dyskusja mogła spełnić swoje zadanie, musi być ujęta w określone ramy i prowadzona zgodnie z odpowiednimi regułami etyki i logiki [L. 5].

Najważniejsze w dyskusji jest przestrzeganie założenia, że każdy uczestnik dyskusji ma równe prawa krytykowania poglądów drugiej strony, ale także równy obowiązek poddania się krytyce.

Dyskutowanie wymaga pewnych umiejętności, jest sztuką, która rozkwitła w starożytnej Grecji. Greckim terminem oznaczającym dyskusję jest „dialog” (*dialogos* – rozmowa). Sztukę prowadzenia dialogu nazwano „dialektyką”, a więc terminem kryjącym w sobie także logikę.

Samo słowo „dialog” wskazuje, że dyskusja nie może być monologiem, lecz konieczna jest wymiana myśli. Nie ma więc dyskusji tam, gdzie jedna strona narzuca innym swoje zdanie nie dopuszczając krytyki, bądź tam, gdzie tylko referent zna dane zagadnienie, a inni nie są przygotowani do dyskusji na dany temat.

Ze względu na to, że tematem dyskusji jest zwykle ustalenie prawdziwości jakiegoś naukowego twierdzenia lub pewnych zasad postępowania badawczego, wyróżnia się dyskusję teoretyczną oraz praktyczną.

Jeśli cele, jakie sobie zakładają uczestnicy dyskusji, są wspólne dla wszystkich, przybiera ona formę współpracy, a dyskusja ma charakter dyskusji rzeczowej, w której obie strony rzeczywiście dążą do osiągnięcia celu, czyli do wyświetlenia prawdy. Każdy z uczestników takiej dyskusji powinien do niej przystępować z następującym nastawieniem: „Być może to ja jestem w błędzie, a mój oponent ma rację. Postaram się bardzo dokładnie zrozumieć stanowisko strony przeciwnej. Ja będę bronił swojej hipotezy, oponent niech broni swojej. Ja będę próbował podważyć jego stanowisko, on niech podważa moje. W ten sposób, to co się ostoi, czego się nam podważyć nie da, będzie najbliższe prawdy. To właśnie będzie nasz wspólny zysk w grze, jaką jest nasza dyskusja”.

W piśmiennictwie spotkać można dokładne dyrektywy dotyczące reguł poprawnej dyskusji. Dla przykładu przytoczymy dwie spośród nich.

Pierwsza stwierdza, że aby dyskusja była racjonalna, powinna być prowadzona zgodnie z następującymi regułami [L. 1]:

1. Stronom nie wolno przeszkadzać sobie wzajemnie w prezentacji ani kwestionowaniu stanowisk.
2. Każda ze stron jest zobowiązana do obrony dowolnego wysuniętego przez siebie poglądu, jeśli tylko zostanie do tego wezwana.
3. Atakować wolno tylko stanowisko, które przeciwnik naprawdę zajmuje.
4. Obrona stanowiska powinna być dokonywana za pomocą argumentów naprawdę odnoszących się do tego stanowiska.
5. Każda ze stron ma obowiązek podtrzymywania wszelkich przesłanek wykorzystywanych przez siebie milcząco. Nie wolno fałszywie przedstawiać przesłanek jako przyjętych milcząco przez stronę przeciwną.
6. Żadnej ze stron nie wolno fałszywie przedstawiać przesłanek jako należących do wspólnie przyjętych wstępnych założeń, ani też zaprzeczać przesłankom wywodzącym się z takich założeń.
7. Żadnego stanowiska nie można uważać za uzasadnione, jeśli jego obrona nie przebiegała w myśl właściwego, poprawnie zastosowanego schematu argumentacyjnego.
8. Wolno stosować tylko argumenty logicznie poprawne lub takie, które stają się poprawne po uzupełnieniu właściwymi przesłankami.
9. Obrona nieudana powinna pociągać za sobą porzucenie poglądu przez wyznającą go stronę. Poprawna obrona poglądu powinna pociągać za sobą wycofanie obiekcji względem niego.
10. Nie wolno używać sformułowań nie dość jasnych bądź mylących stroną przeciwną swoją wieloznacznością. Każda ze stron powinna ściśle i starannie interpretować sformułowania przeciwnika.

Drugi przykładowy zbiór zaleceń zakłada, że aby dyskusja mogła być rzeczowa i przebiegać w sposób prawidłowy, należy ściśle przestrzegać następujących zasad [L. 5]:

- A) *Punktem wyjścia dyskusji musi być jakiś wyraźnie sformułowany i dobrze przedstawiony problem.* Obowiązek sformułowania problemu spoczywa zwykle na tym, kto daną dyskusję inicjuje. On też jednocześnie proponuje pewne rozwiązanie czy przynajmniej wskazuje możliwe kierunki rozwiązania.
- B) *Wszyscy uczestnicy dyskusji muszą posługiwać się wspólnym, jednakowo rozumianym językiem.* Należy wobec tego unikać wszelkich błędów w słownym przekazywaniu myśli, aby w toku dyskusji nie dochodziło do nieporozumień terminologicznych bądź innego rodzaju wieloznaczności. Jeśli więc pojawia się jakiś termin wieloznaczny czy niedostatecznie jasny, należy podać jego definicję.
- C) *Wygłoszone przez uczestników dyskusji twierdzenia muszą być przez nich dostatecznie uzasadnione.* Ten obowiązek uzasadnienia głoszonej tezy

nazywa się po łacinie *onus probandi*, co dosłownie znaczy ciężar dowodu, spoczywa zawsze na obrońcy (*defendensie*) danej tezy.

- D) *Krytyk owej tezy* (zwany *oponentem*) może zająć dwojakiemu rodzaju stanowisko: bądź podważa podane przez obrońcę uzasadnienie tezy i, jeśli mu się to uda, może danej tezy nie przyjąć z braku uzasadnienia, bądź stara się wykazać fałszywość danej tezy, ale wtedy przyjmuje na siebie ciężar dowodu stanowiska przeciwnego, a ściślej twierdzenia sprzecznego ze zwalczaną tezą.

Należy podkreślić, że jeśli komuś uczyniono pewien zarzut, to nie jest on zobowiązany do wykazania jego fałszywości, dopóki zarzut ten nie zostanie uzasadniony.

Logiczną strukturę dyskusji można zilustrować następująco:

Rys. 1. Logiczna struktura dyskusji naukowej [L. 5]

Fig. 1. Logical structure of the scientific discussion [L. 5]

Argument jest to zdanie uzasadniające przyjętą przez argumentującego tezę, kontrargument to zdanie kwestionujące poprawność postawionej tezy. Teza w tym przypadku jest to zdanie sporne, którego prawdziwość lub nieprawdziwość należy wykazać.

Taktyka dyskusji

Zgodnie z przedstawioną już ilustracją, dyskusja zaczyna się od sformułowania (postawienia) tezy. Teza powinna być konkretna i określona.

Konkretyzacja tezy polega na takim jej sformułowaniu, aby jednoznacznie i wyraźnie określała przedmiot dyskusji i jej cel. Określoność zaś to takie jej ujęcie, które wyklucza wieloznaczność i różnorodność interpretacji.

Warunkiem spełnienia tych cech tezy jest zapisanie jej w poprawnym systemie pojęciowym i w prawidłowej stylistyce. Pojęciem, jak wiadomo, nazwano wypowiedzi o obiekcie wyrażające jego istotne cechy, właściwości, a często również związki między obiektem a otoczeniem. Wyróżnia się *treść pojęcia*: zbiór cech charakteryzujących obiekt i *zakres pojęcia*: zbiór obiektów spełniających treść pojęcia.

Należy pamiętać o tym, że największe manewry w dyskusji, a zwłaszcza w polemice, umożliwia nieokreśloność treści pojęcia i poszerzanie lub zawężanie zakresu pojęcia. Typowym manewrem wykorzystującym niedoświadczenie przeciwnika jest stosowanie nieprecyzyjnie dobranych pojęć w taki sposób, aby ich nieokreśloność działała nie na świadomość, a na emocje, przede wszystkim audytorium.

Konkretyzacja tezy, polegająca na dokładnym zdefiniowaniu wszystkich pojęć znaczenia, ogranicza możliwość manewrów polemicznych. Dotyczy to również argumentów i kontrargumentów.

Przedstawiane argumenty należy rozpatrywać w kontekście wniosków z nich wynikających. Argument składa się więc z przesłanek i wniosków, z tego względu, zanim zostanie zastosowany, musi być sprawdzony. Należy określić:

- czy przesłanki są jasne, a ich treść i zakres odpowiada celowi, jaki powinien być osiągnięty w dyskusji,
- czy prowadzą one do pożądanego wniosku,
- czy nie wynika z nich kontrargument podważający tezę.

Doświadczenie w dyskusjach i polemikach wykazuje, że we własnej argumentacji kryje się największe niebezpieczeństwo porażki w osiągnięciu celu wymiany informacji. Podstawą argumentów są sylogizmy dwójakiego rodzaju:

- A) Sylogizmy dedukcyjne: **przesłanka większa**: wszystkie obiekty klasy A mają cechę X
przesłanka mniejsza: badany obiekt należy do klasy A
wniosek: badany obiekt ma cechę X

Przykład: ludzie są omylni
uczeni są ludźmi

Wniosek: uczeni są omylni

- B) Sylogizmy indukcyjne: **przesłanka większa**: jeśli n badanych obiektów klasy A ma cechę X, to wszystkie obiekty tej klasy mają cechę X
przesłanka mniejsza: badany obiekt należy do klasy A
wniosek: badany obiekt ma cechę X, z prawdopodobieństwem równym n/N (gdzie N – liczebność obiektów w klasie A).

Skuteczność indukcji zależy od ilości obiektów rozpatrywanych w stosunku do całkowitej (lub założonej) liczebności obiektów w klasie A.

Przykład: kontrola jakości oparta na próbkach wrywkowych pobranych z populacji obiektów, oparta jest na zasadach indukcji niewyczerpującej.

Przedstawiając argumenty należy pamiętać o tym, że:

- aby w całym dowodzie argumentować tę samą tezę, nie czyniąc dygresji,
- aby argumentami były zdania, których zasadność jest niezależna od słuszności tezy, ponieważ to argumenty potwierdzają tezę, a nie teza argumenty,
- zgodność argumentów z prawami logiki nie może budzić wątpliwości,
- dwa przeciwstawne sądy nie mogą być jednocześnie prawdziwe, bezwzględnie jeden z nich, a niekiedy nawet oba są fałszywe,
- z obu przeciwstawnych sądów, wykluczających jakiś trzeci, jeden jest na pewno prawdziwy,
- ważną funkcję ma formułowanie stylistyczne wypowiedzianych zdań,
- łączniki zdaniowe mają również sens logiczny:
 - łącznik koniunkcji „i” (a i b)
Koniunkcja jest prawdziwa jeśli zdanie a i zdanie b są prawdziwe;
 - łącznik alternatywy „albo”, „lub” (a lub b; a albo b)
Alternatywa jest prawdziwa jeśli oba lub jedno zdanie jest prawdziwe;
 - łącznik implikacji „jeśli ... to” (jeśli a to b)
Implikacja jest prawdziwa jeśli oba zdania są prawdziwe lub oba fałszywe;
 - łącznik równoważności „wtedy i tylko wtedy” (a wtedy i tylko wtedy kiedy b). Równoznaczność jest prawdziwa jeśli oba zdania są prawdziwe lub oba fałszywe.

Posługiwanie się w dyskusji lub polemice łącznikami zdaniowymi bez uwzględnienia ich znaczenia logicznego, bardzo często obniża wartość argumentacyjną przedstawianych zdań, ułatwiając przeciwnikowi stosowanie różnych chwytów erystycznych. Szczególnie podatne na manewry z łącznikami zdaniowymi jest definiowanie pojęć, a zwłaszcza poszerzanie lub zawężanie zakresów pojęć.

Istotne znaczenie w dyskusji lub polemice ma procedura przeciwstawiania się antytezom formułowanym przez przeciwników w dyskusji. Procedurę tę można zapisać w następujących fazach:

1. Skrupulatne wysłuchanie wypowiedzi przeciwnika, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zastosowany system pojęciowy oraz poprawność logiczną. Pierwszym spostrzeżeniem, jakie należy poczynić, jest stwierdzenie, czy wypowiedź dotyczy sformułowanej przez nas tezy, czy ma charakter luźnej wypowiedzi *ad hoc*. Kolejnym spostrzeżeniem, jakie należy poczynić, jest ustalenie różnicy między przedstawioną przez nas tezą a wypowiedzią przeciwnika. Należy rozstrzygnąć, w jakich elementach wypowiedzi przeciwnika występuje zbieżność z naszymi poglądami, a w jakich występują różnice zagrażające ogólnemu rozumieniu sformułowanej przez nas tezy, a przede

wszystkim zaś, czy wypowiedź przeciwnika stanowi treściowo i logicznie antytezę wobec naszych sformułowań.

2. Drugim etapem postępowania jest wyprowadzenie wniosków z antytezy, przy wstępnym założeniu, że: „jeśli teza przeciwnika (antyteza) jest prawdziwa, to wynikają z niej następujące wnioski”. Wnioski te należy usystematyzować dzieląc je według kryterium ogólności na wnioski ogólne i wnioski szczegółowe oraz według podobieństwa z wnioskami wyprowadzonymi z tezy sformułowanej przez nas. Po dokonaniu podziału według drugiego kryterium należy rozstrzygnąć kwestię, na jakie z wniosków wyprowadzonych z antytezy zamierzamy odpowiedzieć.

Tak więc wnioski, których podobieństwo z wnioskami wynikającymi z naszej tezy jest wysokie, graniczące z identycznością, można w wypowiedzi pominąć, ograniczając się do podkreślenia, że w tych aspektach antyteza jest tożsama z tezą i nie musi być przedmiotem dyskusji.

W miarę oddalania się wniosków z antytezy od wniosków z tezy, należy coraz więcej uwagi poświęcać zagadnieniu istotności różnic między nimi. Najczęściej różnice te wynikają z innych ujęć stylistycznych i innych zastosowanych pojęć. Te różnice wywołują inny poziom ogólności sformułowań, dlatego powinno się określić, które wnioski zawierają się w sobie, a które są całkowicie odrębne.

W odpowiedzi na antytezę przeciwnika należy to zawieranie się wniosków wykazać, szczególnie wtedy, kiedy nasze wnioski są ogólniejsze i obejmują szerszy zakres treściowy obu tych elementów treściowych dyskusji (tezy i antytezy).

Przedmiotem dyskusji, tzn. odpowiedzi na antytezę, muszą być wynikające z niej wnioski różniące się istotnie od wniosków z naszej tezy. Przy czym różnice te mają charakter treściowy i mogą w znaczący sposób wpływać na rozumienie tezy.

3. Następną fazą dyskusji polega na obaleniu lub co najmniej podważeniu wartości wniosków wynikających z antytezy. Ten etap procedury oparty jest na podstawowym założeniu metodologicznym, głoszącym, że nie dyskutuje się z samą antytezą, a wynikającymi z niej konsekwencjami. Z tego względu należy z ogólnego zbioru wniosków wyprowadzić wnioski najważniejsze dla wartości antytezy i ustalić kolejność, w jakiej podjęte zostaną kwestie ich rzeczywistej wartości. W podobny sposób należy usytuować argumenty, których układ powinien odpowiadać układowi kwestionowanych wniosków. Warto przy tym zwrócić uwagę na to, że podważenie jakiegoś wniosku ogólnego wywołuje powstanie pewnej grupy wniosków szczegółowych. Takie wnioski mają dla oceny antytezy charakter kluczowy i od nich należy zaczynać postępowanie dowodowe. Im też należy poświęcić najwięcej uwagi w argumentacji.

Dobór własnych argumentów i ich przekazanie powinny być ukierunkowane na:

- wykazanie niedostateczności argumentów przeciwnika,
- wykazanie błędności sformułowanych przez niego wniosków,
- uzasadnienie propozycji odrzucenia antytezy w całości lub wykazanie, w jakim aspekcie jest możliwa do zaakceptowania w świetle sformułowanej przez nas tezy.

ZAKOŃCZENIE

Podjmując dyskusję lub polemikę należy określić cel, jaki powinniśmy osiągnąć oraz starać się przewidzieć, jakie cele będą chcieli osiągnąć potencjalni przeciwnicy. Prognozy te mogą być bliskie rzeczywistości, kiedy dyskusja będzie odbywać się w środowisku znanym inicjującemu dyskusję. Może on przewidywać, że występując z określonymi tezami w danym środowisku, spotka się ze sprzeciwem konkretnych grup audytorium, a nawet poszczególnych osób. Znając ich poglądy, może podczas wprowadzenia do dyskusji uprzedzić ewentualny atak.

Znacznie trudniejsze zadanie stoi przed mówcą, który występuje przed nieznanym sobie audytorium. W takim przypadku należy poddać analizie swoje wystąpienie i określić jego najsłabsze punkty, zakładając, że ewentualny oponent może zakwestionować:

- genezę problemu i przedstawioną ocenę aktualnego stanu badań nad tym problemem,
- metody badawcze przyjęte do rozwiązania problemu i ocenę ich przydatności do rozwiązywania konkretnych zagadnień problemu,
- dokładność badań, uzyskane wyniki i sposób ich opracowania,
- zgodność prezentowanych wniosków z przeprowadzonych badań z wynikami badań,
- zgodność prezentowanych wniosków ze stanem teorii i poglądów autorytetów w danej dziedzinie badań.

Odpowiadając na zarzuty oraz ewentualną prezentację antytezy, autor tezy powinien zwrócić uwagę na następujące kwestie:

- swoje racje należy udowodnić, a nie deklamować,
- krytyce podlegają tezy i argumenty przeciwnika, a nie on sam; *argumentum ad personam* są niedopuszczalne,
- nie wolno przeciwnikowi przypisywać motywów postronnych i intencji postronnych wobec tematu dyskusji, a tym bardziej naruszać jego godność osobistą,
- nie należy zwracać się bezpośrednio o poparcie do audytorium; słuchacze będą popierali mówcę, jeśli ich przekona o słuszności swoich poglądów;

zastrzeżenie to jest szczególnie ważne w przypadku dyskusji odbywającej się we własnym środowisku, które może agresywnie reagować na wypowiedzi przeciwnika, który pochodzi spoza tego środowiska,

- przeciwnikowi można zadawać pytania dotyczące jego wypowiedzi, ale nie wolno brać go „w krzyżowy ogień pytań”, wykorzystując do tego własne audytorium,
- zabierając głos po wygłoszeniu tezy (w odpowiedzi przeciwnikowi) można przypomnieć jej najważniejsze elementy, ale tylko te, które odnoszą się do wypowiedzi przeciwnika,
- w wypowiedzi dyskusyjnej należy unikać podawania dużych ilości trudnych do zapamiętania danych faktycznych, takich jak liczby, formuły matematyczne itp.; nie należy także mówić o tym, o czym się wie miało; w miarę możliwości wypowiedź należy zaczynać od przypomnienia wywodów przeciwnika, aby poinformować audytorium o kierunku rozumowania mówcy,
- koronnych argumentów nie należy wykorzystywać w początkowej fazie wypowiedzi, aby nie kierować przeciwko nim głównych działań przeciwnika,
- należy pamiętać, że atak jest najlepszą formą obrony, ale także o tym, że przeciwnik również zna tę regułę,
- kiedy nie ma się już innych własnych argumentów, można posłużyć się cytatem z wypowiedzi kogoś, kto przez obie strony uważany jest za autorytet; należy tu zgłosić zastrzeżenie, że może to być autorytet uznany przez obie strony, a jego wypowiedź musi być przytoczona dokładnie, z uwzględnieniem kontekstu, w jakim została wygłoszona, błędne lub niedokładne cytaty mogą wywołać zmianę kierunku dyskusji i skierować ją z dyskusji o tezie i antytezie na próbę ustalenia „co autor cytatu miał na myśli”,
- z poprzedniej uwagi wynika generalna zasada głosząca, że w dyskusji należy unikać dygresji mogących odprowadzić tok myślenia dyskutantów i audytorium poza główny cel dyskusji; jeśli takie zagrożenie wystąpi, należy bezzwłocznie przywołać zgromadzonych do głównego kierunku i celu dyskusji; zastrzeżenie to dotyczy także sytuacji, w której w dyskusji rzeczowej zaczynają się pojawiać elementy polemiczne zmierzające do wymuszenia na którymś z dyskutantów przyznania mu racji za wszelką cenę i wszystkimi dostępnymi środkami; taką tendencję należy wyeliminować w zarodku.

W przedstawionych uwagach ujęto kwestie związane z przebiegiem dyskusji naukowej. Drugą stroną tego zagadnienia jest organizowanie zgromadzeń dyskusyjnych i czuwanie nad przebiegiem obrad. Bardzo często zagadnienia organizacyjne ograniczane są do rozwiązywania kwestii logistycznych (zakwaterowanie, wyżywienie itp.), pomijane są natomiast działania aktywizujące wymianę informacji, celem której są takie spotkania. Zagadnienia te zasługują na osobne opracowanie.

LITERATURA

1. Szymanek K., Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny PWN, Warszawa 2001.
2. Szymczak M. (red.), Słownik języka polskiego PWN, Warszawa 1982.
3. Kopaliński W., Słownik wyrazów obcych, Wyd. MUZA, Warszawa 2000.
4. Korolko M., Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny, Wyd. „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1990.
5. Przybyłowski J., Logika z ogólną metodologią nauk, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997.

Summary

The principles of research information exchange are presented in this article. The author presents the components of such an exchange with the particular consideration of research discussion. The role and the main principle conducting a discussion are described.

